

Sefa BULUT
Prof. Dr.

Engelli Bireylere Yönelik İhmal ve İstismar

Son zamanlarda cinsel istismar konusu medyada geniş yankı bulmuştur ve bununla ilgili yeni yasal düzenlemelere de gidilmiştir. Şiddet ve istismar; insanlar arasındaki ilişkilerde güç dengesizliğinin olduğu her dönemde karşılaşılan iki durumdur. Başkalarını kontrol altına almak ve isteklerini kabul ettirebilmek için karşı tarafa şiddet ve istismar uygulanabilmektedir. Çocuklar ve engelli bireyler ise şiddet ve istismar durumlarında karşı koyabilme yetilerini tam kazanamadıkları için kolay hedef olmaktadır.

İstismar, gelişimini tamamlamamış bir bireye yönelik olarak yapıldığından engelli birey çok büyük risk altındadırlar. Çünkü bu bireyler gelişimlerini farklı tamamlamada gecikme yaşayan ve bunun için desteğe ihtiyacı olan kişilerdir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık %10'u engelli bireylerden oluşmaktadır ve bu da yaklaşık olarak 500 milyon insana karşılık gelmektedir. Günümüzde ise bu oranın yaklaşık olarak %15 olduğu belirtilmiştir (WHO, 2016). Ülkemizde yapılan çalışmalarda da, Türkiye'deki bu oranın %14 dolaylarında olduğu belirtilmiştir.

Eski çağlardan beri çocuklar ve engelli bireyler tarihin her döneminde ihmal ve istismara hedef olmuşlardır. Örneğin, tarihsel olarak cinsel istismara bakıldığı zaman ise; Avrupa'da 16. Yüzyılda "bakire temizlenmesi" olarak bilinen bir uyulama da; frengi ve bel soğukluğuna yakalananların bu hastalar, bakire bir çocuk ya da bebekle ilişkiye girerek kurtulacaklarına inanmışlardır. İlginç olan, bu olayın halan Avrupa'da, Asya'da, Sahra Afrika'sında ve Amerika'da devam ettirilmesidir. Bu örnekte görüldüğü gibi, bazı çok şaşırtıcı uygulamalar dünyanın başka yerlerinde ve az gelişmiş yerlerinde devam etmektedir.

Cinsel istismar; cinsel gelişimini tamamlamamış çocuk veya ergenin; yetişkin birinin cinsel haz almak için zorlanması olarak tanımlanmaktadır. Cinsel istismarın çok farklı formları vardır. Fark etmediğimiz bazı davranışlarda cinsel istismar sayılmaktadır. Örneğin, sözel istismar, cinsel içerikli telefon konuşmaları,

teşhircilik, röntgencilik, cinsel amaçlı dokunma, cinselliğe şahit etme, ensest gibi şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Çalışmalar; kız çocuklarının erkeklerle göre cinsel istismara daha fazla maruz kaldığını göstermiştir. Araştırmada mağdurlara cinsel istismarda bulunanlarının %80'inin mağdurun aile fertlerinden birinin olduğu görülmüştür. Cinsel istismar ve taciz doğası gereği ayıp sayılmakta ve şikâyet edilmemekte ve kurban ve ailesi tarafından, utanma duygusu nedeni ile şikâyet edilmemektedir. Şikâyetler daha çok penetrasyon (cinsel birleşme) tecavüz durumlarında olmaktadır. Oysaki bu, buzdağının görünen çok çok küçük bir yanıdır. Pek çok cinsel taciz vakası, öpme, sürtünme, seyretme, çarpma, laf atma, cinsel içerikli dokunuşlar vs. hiç şikâyet edilmemektedir. Söz konusu engelli bireyler olunca bu daha da zorlaşmaktadır. Çünkü bu bireyler yaşadıklarının ve başlarına gelen şeyin ne olduğunu anlayamamakta, anlamlandırmamakta ve hatta söyleseler bile kendine inandıramamaktadır. Pek çoğunun bu durumu anlayacak zihinsel yeteneği yoktur. Ne olduğunu anlayamaz, ya da dil yeteneği ve kapasitesi bunu anlatmaya yeterli değildir. Bazı istismarlar, sadece bir kez olurken, bazen çok uzun hatta yıllarca bile sürebilmektedir. Araştırmalar, rapor edilen vakaların yaklaşık yarısının bir kez olduğunu, diğer yarısının ise belli aralıklarla ve hatta aylarca sürdüğünü göstermektedir. Fiziksel istismar; 18 yaşından küçük çocuk veya gencin, yetişkin biri tarafından sağlığına zarar verecek şekilde yaralanması ya da yaralanma riski ile karşı karşıya bırakılmasıdır. Klinik çalışmalar, çocuklarına fiziksel şiddet uygulayan anne babaların, öfke, depresyon, kaygı ve diğer bazı tıbbi sorunları olduğunu göstermiştir. Fiziksel istismar ileriki yıllarda çocuklarda depresyon, kaygı bozuklukları, bilişsel ve iletişim bozuklukları, alkol kullanımı, kendine zarar verme ve madde kullanımı gibi zararlı ve yaşam boyu süren sonuçlara neden olduğu görülmüştür. Duygusal istismar ve ihmal, çocuk veya ergenin çevresindeki yetişkinler tarafından gerçekleştirilen kişiliği zedeleyici ve duygusal gelişimi engelleyici davranışlardır. İstismarın

diğer türleri olan cinsel ve fiziksel istismara bakıldığı zaman; duygusal istismarın sonuçlar açısından ele alındığında bu iki istismar türünü kapsamaktadır. Benzer şekilde, ihmal de çok sık olmaktadır. İhmale de en çok kız çocukları maruz kalmaktadır.

ABD’de yapılan bir çalışmada ise engelli bireylerin yarısının 10 veya daha fazla kez istismara uğradığı bulunmuştur. Bu risk grubundaki bireyleri sınıflamamız gerekirse; zihinsel engelli, işitme engelli, konuşma engelli, bedensel engelli, özgül öğrenme bozukluğu gibi çeşitlerinin olduğu görülmektedir. Öyle görülüyor ki, engelli bireyler, engelli olmayan bireylere oranda daha fazla istismara uğramaktadır. Amerika’da yapılan bir çalışmada engelli öğrencilerin %40’ı cinsel tacize ve %38’i cinsel dokunmaya maruz kalırken, bu oran engelsizler için %16 ve %18’dir. Engelli bireylerin istismara uğrama nedenleri ise; sosyal izole olmaları, düşük iletişim becerilerine sahip olmaları ve psikolojik sorunları olmalarıdır. Engelli bireylerin risk grubunda olmalarının bir diğer nedeni ise ebeveynlerinde bulunan alkol bağımlılığı, fiziksel ya da psikolojik bir rahatsızlıktır. Engelli bireylere yapılan istismar vakalarında penetrasyon normal bireylerden daha fazla olmakta ve birden fazla istismara daha fazla maruz kalmaktadırlar. Amerika’da ki The Roeher Enstitüsü raporuna (1995)’ye göre engelli erkekler normal erkeklere oranla iki kat daha fazla cinsel istismara maruz kalmaktadır. Maalesef bizim ülkemizde istismar konularında uzmanlaşan ve istatistiksel veriler tutan kurumlar olmadığı için, cinsel taciz ve istismarla ilgili çok net istatistiki bilgilere sahip değiliz.

Konuyu zihinsel engelliler açısından ele alırsak, ileri derecede zihinsel engeli olan bireyler kendilerine yapılan cinsel taciz ve istismarı anlamayabilir veya bunu anlatacak iletişim becerilerinden yoksun olabilirler, diğer taraftan orta düzeyde zihinsel engeli bireyler kendilerine yapılanı fark edebilir ancak yaşadığı bir eylem olduğunu bilmeyebilir; yine aynı şekilde sosyal olarak izole edilmiş olabilirler ya da kendilerine bakım verenlere zorunlu olarak bağlı olduklarından bunun üstünde durmayabilirler.

Güney Afrika’da yapılan bir çalışmada, zihinsel engelli olan ve cinsel saldırıya uğrayan bireylerin %30’u Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) geliştirirken; bu oran engelli olmayanlarda %4 civarında bulunmuştur. Öyle görülüyor ki, zihinsel engelli bireylerin güvendikleri kişiler tarafından kendilerine yapılan istismar davranışından oldukça yıkıcı bir şekilde etkilendikleri ve bununla başa çıkmada zorluk yaşamaktadırlar. Uzmanlar zihinsel engelli bireylerde oluşan ciddi duygusal değişimlerden sonra, travma sonrası stres bozukluğu olabileceğini belirtmektedirler. İçinde yaşadığımız toplum ve kültürlerin yaklaşımı da engelli bireylerin istismar vakalarıyla karşılaşmalarında önemli bir etkidir. Bakire temizlenmesi olayında olduğu gibi engelli bireylerin bakire olabilecekleri

düşüncesi engelli bireyleri istismar konusunda hedef kitle haline getirdiğinden önemli ölçüde risk altında olduğunu göstermektedir. Halan 21. Yüzyılda bile, 14 ülkede engelli bireylerin, HIV ve AIDS hastalığı bulunanlar tarafından bu hastalıklardan kurtulmak için bakire temizlenmesi inancı nedeniyle tecavüze uğradıkları bulunmuştur. Cinsel saldırıya uğramada herhangi bir engellilik türünün önemi yoktur. Her türden engelli bireyler cinsel kurban olabilmektedirler. Özellikle görme engelli, işitme engelli, fiziksel engelli ve zihinsel engelli olan bireylerin bu tür bir cinsel saldırılara çok sık maruz kaldıkları görülmektedir. Biz toplumda yaşayan normal vatandaşlar her ne kadar bu tür olayları bilmesek ve görmesek te adli tıp uzmanları, psikologlar, mahkemede çalışan bireyler ve güvenlik kuvvetleri bu tür olaylarla sık karşılaşmaktadırlar. Yine bazı ülkelerde uygulanan ritüellerde, sağlıklı doğmayan bebeği öldürme davranışı görülmektedir. Örneğin Gana’da buna benzer uygulamalar görülmüş ve durum gerekli girişimler ve eğitimler sonucu durdurulmaya çalışılmıştır.

Toplumların sahip oldukları inançlarda bunda etkili olmaktadır. İnançlar açısından ele alındığında ise engelli bireylere yönelik davranışların olumlu veya olumsuz olarak uçlarda olduğu gözlenmektedir. Engelli bireyler “Tanrıların Varlıkları”, “doğüstü yaratıklar” ya da “lanetlenmiş” ve “insan olmayan varlıklar” olarak görülebilmektedirler. Bu düşünceye göre, bu bireylerin sosyal ortamlarda diğer insanlarla bir arada olmaya hakları yoktur. Bu anlayış sosyal istismarı ortaya çıkarmaktadır. Yine Afrika da yaygın olan başka bir inanca göre ise; engelli bireyler “şeytan” olarak görülmekte ve bakımlarının en iyi şekilde yapılmasına inanılmaktadır. Geleneksel toplumlarda ise engelli çocuklar, ailelerine Allah’ın verdiği bir cezadır. Diğer bir inanca göre ise engelli çocuklar “yaratıkların çocukları” olarak da görülebilmektedir. Öyle ki, ülkelerin insan hakları konusundaki gelişmişlik düzeyleri engelli bireylerine verdikleri değer açısından farklılaşmaktadır. Bazı ülkeler engelli bireyleri rehabilite etmek yerine öldürmeyi tercih ederlerken, bazı ülkelerde inanç odaklı eğilimler nedeniyle doğüstü veya lanetli birey şeklinde aşırı olumlu ya da olumsuz olarak yaklaşmaktadırlar. Batıl inanç ile oluşmuş yönelimlerde engelli bireyin ailesini cezalandırmak için Tanrı tarafından gönderildiği yorumlarına da rastlanmaktadır; ancak verilen değer ne olursa olsun engelli bireylerin cinsel istismara uğrama gerçekliği çok fazla değişmemektedir.

***Prof. Dr. Sefa Bulut**
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölüm Başkanı
Ibn Haldun University
Başakşehir-İstanbul
sefa.bulut@ihu.edu.tr